

L'ÈTICA DE LA LLENGUA: MÉS ENLLÀ DE LA JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA

RECENSIÓ DE:

PELED, YAEL; WEINSTOCK, DANIEL M. (EDS.) (2020). *LANGUAGE ETHICS*. MONTREAL: MCGILL-QUEEN'S UNIVERSITY PRESS, 240 P.

Elvira Riera-Gil*

Paraules clau: ètica de la llengua; justícia lingüística; política lingüística; interdisciplinarietat.

LANGUAGE ETHICS: BEYOND LINGUISTIC JUSTICE

REVIEW OF

Peled, Yael; Weinstock, Daniel M. (Eds.) (2020). Language ethics. Montreal: McGill-Queen's University Press, 240 p.

Keywords: language ethics; linguistic justice; language politics; language policy; interdisciplinarity.

* Elvira Riera-Gil, membre del Grup de Recerca en Teoria Política de la Universitat Pompeu Fabra. erierag@gencat.cat [0000-0002-8737-849X](https://orcid.org/0000-0002-8737-849X)

Citació recomanada: Riera-Gil, Elvira. (2020). L'ètica de la llengua: més enllà de la justícia lingüística [Recensió de l'obra *Language Ethics*, de Peled, Yael; Weinstock, Daniel M. (eds.)]. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 74, 224-229. <https://doi.org/10.2436/rld.i74.2020.3572>

Aquest llibre neix de les aportacions de vuit reconeguts especialistes internacionals al seminari “Language Ethics as a Field of Inquiry”, que va tenir lloc a Montreal a final del 2011 amb l’objectiu d’explorar l’interès comú en la interfície complexa entre l’ètica, el poder i la llengua, amb l’expectativa d’articular una noció comuna d’ètica *de la llengua* mitjançant un debat interdisciplinari intensiu entre els participants.¹ Guia el volum la idea que el treball interdisciplinari és imprescindible però difícil perquè implica *a discussion on thinking about thinking* (p. 23). La mateixa presentació del llibre reconeix que la institucionalització del coneixement interdisciplinari és plena d’incerteses, preocupacions i tensions, factors que relaciona implícitament amb el considerable temps transcorregut entre la celebració del seminari i la publicació. Al final retornaré sobre aquesta qüestió.

Els especialistes que contribueixen al volum són: Yael Peled, filòsofa política i professora de la Universitat McGill de Montreal, autora del capítol introductor ‘The Idea of Language Ethics as a Field of Inquiry’; Dan Avnon, teòric polític i professor de la Universitat Hebrea de Jerusalem, autor del capítol ‘What Is (or “Are”) Language Ethics?’; John Edwards, psicòleg i sociolingüista i professor de la Universitat canadenca Saint Francis Xavier (Antigonish, Nova Escòcia), autor del capítol ‘Language: Rights and Claims’; David Robichaud, filòsof polític i professor de la Universitat d’Ottawa, autor del capítol ‘Language Ethics: Keeping Linguistic Freedom from Becoming Linguistic Free Riding’; François Grin, economista i professor de la Universitat de Ginebra, autor del capítol ‘Operationalizing “Diversity” for Language Policy: Meeting Sociolinguistic and Ethical Challenges’; Helder De Schutter, filòsof polític i professor de la KU Leuven, autor del capítol ‘Intralinguistic Justice’; Daniel M. Weinstock, filòsof polític i professor de la Universitat McGill de Montreal, autor del capítol ‘Liberalism and Language Policy in “Mere Number Cases”’; i Thomas Ricento, politòleg i sociolingüista i professor de la Universitat de Calgary, autor del capítol ‘Language Policy, Political Theory and English as a “Global” Language’.

Tots són investigadors consolidats i referents internacionals en els seus camps que, al llarg de la seva trajectòria, han reflexionat sobre les polítiques lingüístiques des de la filosofia i la teoria política (perspectives majoritàries en el volum), la sociolingüística i l’economia. Cadascuna de les seves aportacions té interès per ella mateixa, i en conjunt denoten l’esforç dels editors i els autors per aconseguir resums entenedors de les recerques individuals modulats per la consciència de dues necessitats: la interdisciplinarietat i la connexió entre teoria i empíria. Tot i això, com és comprensible en les obres col·lectives, el resultat entre els capítols és desigual.

El principal interès del llibre rau, al meu entendre, en la introducció propositiva que fa Yael Peled per desenvolupar l’ètica de la llengua com un marc epistèmic comú sobre el conjunt de valors, normes i principis relacionats amb la llengua. L’ètica de la llengua presenta les novetats següents respecte a enfocaments anteriors en aquest camp:

- a) Té un fonament experiencial, no abstracte. És a dir, es basa en l’“experiència humana compartida de la diferència lingüística” (p. 4-5), que Peled suggereix que és allò que els humans tenim en comú, més que no pas la capacitat del llenguatge en abstracte. Per a Peled, llengua i moral són *dividing commonalities* per a la humanitat, i per això totes dues requereixen aproximacions contextuals. Aquesta és una de les aportacions originals del volum.
- b) Va més enllà del que durant les dues últimes dècades s’ha desenvolupat com a ‘justícia lingüística’. Per a Peled, la recerca sobre justícia lingüística és elemental per a l’ètica de la llengua, però té límits perquè se centra a buscar solucions a problemes polítics a través de mesures polítiques i legals, i prioritza la justícia sobre altres valors com la benevolença, la cura dels altres, l’amistat o l’esperança, posant l’accent en l’individu i minimitzant la dimensió relacional de la llengua (vegeu també Morales-Gálvez, 2017; Morales-Gálvez i Riera-Gil, 2019). L’ètica de la llengua, com la majoria de teories de la justícia lingüística, parteix del liberalisme igualitari com a marc de pensament, però va més enllà de la idea de justícia i treballa amb una visió més completa i relacional de la vida humana. Així, no es pregunta ‘què és correcte fer’ sinó ‘quina és la millor manera d’actuar’ en una situació determinada, i explora com la gestió de les llengües

¹ Tradueixo *language ethics* per ètica de la llengua (i no del llenguatge) seguint la definició que en fa Yael Peled en la introducció. Peled diu explícitament que es refereix a *language* en minúscules (en el que ella anomena *lowercase conception*). Així, concreta que: *the proposed notion of language ethics aims to examine moral and political agency in Language in the context in which it develops and which provides it with its meaning and significance* (p. 16).

pot contribuir al benestar individual i col·lectiu. Suggereix, doncs, una aproximació més flexible i oberta que la que sol fer la filosofia política en aquest camp.

- c) S'interessa pel nivell micro, especialment per la comunicació interpersonal i l'ús dels repertoris lingüístics. Peled entén que l'experiència de la diferència lingüística pot ser viscuda tant entre grups lingüístics com entre individus (per exemple entre un monolingüe i un plurilingüe) i, també, entre cultures lingüístiques i polítiques. Les persones tenim conjunts diferents de creences normatives, actituds, preocupacions i desitjos, aspectes que poden entrar en tensió també en un mateix individu, i que guien per exemple l'ús de repertoris plurilingües.

Peled planteja dues necessitats principals per fer avançar aquest marc epistèmic. D'una banda, la de reconciliar la perspectiva normativa i l'aplicada, la universal o general i la local o contextual, que considera esferes interdependents. De l'altra, la d'un treball interdisciplinari que, prenent com a base la filosofia política, estableixi 'relacions especials' amb les disciplines lingüístiques. Així com la filosofia política necessita més implicació de la recerca orientada empíricament que fan la sociolingüística i la lingüística aplicada, la psicologia i l'antropologia lingüística, aquestes disciplines han de repensar algunes assumpcions normatives sobre conceptes com poder, justícia, autoritat o legitimitat. Per a Peled, és fonamental prendre consciència dels avantatges i limitacions teòrics, conceptuals i metodològics de cada disciplina per transformar la tensió entre la diferència disciplinària i la interdependència epistèmica en una tensió creativa i constructiva.

Com esmentava abans, els diversos capítols del llibre connecten amb aquest enfocament en diferents graus.

El més proper és, probablement, el de David Robichaud, que es planteja si les interaccions lingüístiques individuals, que tenen lloc al marge de les institucions, poden ser problemàtiques moralment. Robichaud fa una aportació suggerent, clara i entenedora –tot i que utilitza un univers conceptual complex, el de la teoria econòmica de l'elecció racional–, i proporciona nous elements de reflexió que resulten atractius per als lectors de l'àrea lingüística catalana. Robichaud parteix de la seva vivència com a francòfon quebequès que ha viscut a Flandes, on va experimentar el rebuig dels flamencs quan s'hi adreçava en francès fins que els seus interlocutors sabien que era quebequès. Explica que al Quebec ell mateix havia sentit aquest rebuig cap a l'anglès i l'havia interpretat com un simple sentiment de frustració, però que quan va ser ell qui imposava la seva llengua als altres va ser conscient que hi havia un mal comportament moral, que feia que els flamencs se sentissin 'explotats moralment'. A partir d'aquí argumenta que alguns comportaments lingüístics *lliures* imposen costos a altres persones, i que cal restringir-los amb normes morals (o polítiques i legals), perquè les llengües són béns col·lectius que guanyen (o perden) valor a mesura que guanyen (o perden) parlants. A grans trets, basant-se en el valor purament comunicatiu (referencial) de la llengua, Robichaud argumenta que les persones que desenvolupen repertoris lingüístics multilingües ho fan perquè n'esperen beneficis, concretament perquè volen maximitzar la intercomunicació amb més persones. L'aportació més innovadora de Robichaud és que descriu els repertoris multilingües com a bens lingüístics complexos i estructurats (p. 106), on les llengües estan associades amb diferents rols socials i tasques i són *complementàries* més que no pas *intercanviables*. En certa manera, planteja des d'un nivell micro una imatge dels espais d'ús de les llengües semblant a la que Bastardas (2005) vincula al principi de subsidiarietat en el nivell macro. Per a Robichaud, les persones que arriben a una comunitat lingüística i hi romanen parlant només una llengua que els seus membres han après per ampliar els espais d'intercomunicació tenen un mal comportament moral. La raó és que abusen de la inversió que han fet aquests membres en l'aprenentatge de segones o terceres llengües, perquè se n'aprofiten sense fer cap inversió per part seva (són *polissons* o *free-riders*) i, a més a més, amenacen l'estabilitat del repertori lingüístic de la comunitat perquè no en respecten la divisió de tasques (els espais d'ús). Per tant, aquest comportament provoca dos errors de mercat, l'existència de polissons i el parasitisme, que justifiquen l'adopció de mesures compensatòries per evitar que l'aprenentatge d'una llengua comporti noves amenaces en comptes de noves oportunitats. Val la pena llegir la seva argumentació completa, que explica bé l'aplicació a les llengües de diversos conceptes provinents de l'economia (error de mercat, polisso, problemes d'acció col·lectiva), i reflexionar sobre les possibilitats que ofereix per defensar –o rebutjar– determinades intervencions lingüístiques en el nostre context.

També De Schutter s'acosta als plantejaments de Peled pel que fa a la importància de l'experiència viscuda i la intersdisciplinarietat quan examina la (in)justícia intralingüística, és a dir, la que es produeix entre els

parlants de les varietats dialectals d'una llengua en relació amb l'estàndard. Des de la seva experiència com a flamenc, entén que alguns parlants de variants dialectals allunyades de l'estàndard viuen situacions diglòssiques, mentre que altres no les viuen perquè parlen l'estàndard (o una varietat local similar) com a L1, i que aquest fet pot ser causa d'injustícies. Planteja tres casos empírics, el de l'anglès afroamericà als EUA, el de les varietats del neerlandès a Flandes i el del gauteng-zulu de Soweto. Després de valorar diversos escenaris, se centra en quin tipus de reconeixement cal donar a les varietats no estàndard quan ja hi ha un estàndard reconegut, i conclou que l'estàndard ha de tenir més reconeixement, però deixant espai per al suport oficial a les varietats dialectals. Per exemple, considera que les varietats dialectals han de tenir un lloc en l'aprenentatge formal a les escoles del territori on es parlen, i que en cap cas se n'ha de menystenir els parlants. I defensa que quan hi ha lligams d'identitat importants entre els parlants i la seva varietat dialectal es puguin establir 'drets dialectals' similars als previstos per als parlants de les llengües minoritàries. Des de l'òptica catalana, es podria suggerir a De Schutter que incorporés a la seva argumentació la rellevància de les polítiques de codificació de l'estàndard, que poden ser més o menys inclusives de les diverses varietats dialectals. Una codificació inclusiva com la que ha emprès l'Institut d'Estudis Catalans per al català, especialment en els darrers anys, permet minimitzar el risc d'injustícia intralingüística i en aquest sentit és una actuació positiva de política lingüística.

Les altres aportacions del volum costen més d'encaixar amb aquest paradigma comú de l'ètica de la llengua en els termes en què el planteja Peled.

Així, Avnon, en una aportació també molt suggerent, reflexiona sobre com el sistema escolar de l'Estat d'Israel, amb escoles separades per a israelians àrabs/palestins i per a ultraortodoxos parlants de jiddish, ha evitat el desenvolupament d'una identitat cívica israeliana que pogués evolucionar al voltant d'una llengua comuna. Descriu la pròpia experiència al Centre Gilo per a l'Educació Cívica i la Democràcia (p. 41), on primer van consensuar que l'hebreu fos la llengua de la docència, però al cap de dos anys van incorporar-hi l'àrab perquè es van adonar que l'ús exclusiu de l'hebreu exacerbava l'estatus dominant dels jueus israelians. A partir d'aquest i altres errors percebuts a posteriori, Avnon planteja la necessitat que els decisors públics tinguin assessorament en ètica de la llengua, per no prendre decisions basades només en creences i conviccions. Ara bé, tot seguit qüestiona que l'ètica s'hagi de relacionar amb les llengües més que amb el llenguatge, i defensa que quan els grups que componen les comunitats polítiques tenen valors en conflicte, més que una llengua compartida com a precondition per compartir valors ètics, el que cal és un llenguatge ètic, una ètica cívica compartida. En aquest sentit s'allunya de la perspectiva de la 'llengua en minúscula' que proposa Peled.

L'aportació de John Edwards és essencialment una crítica del discurs dels drets lingüístics –especialment el que es fa des del paradigma ecolingüístic– i de la *sacralització* dels drets lingüístics a través de declaracions oficials i no oficials que no tenen valor jurídic més enllà del simbolisme. Considera que aquest discurs és bàsicament un conjunt d'esperances i queixes, i que els debats intel·lectuals que el promouen s'entrellacen amb preferències sentides profundament i conviccions inamovibles sobre el que té valor moral (p. 77). Creu necessari un enfocament més ben informat i més arrelat en la sociologia del llenguatge. En tot cas, es fa difícil veure una connexió directa entre aquest capítol i el títol del volum.

Grin es proposa desenvolupar una eina conceptual que serveixi per identificar i, si és possible, mesurar, les implicacions de diverses opcions de política lingüística en termes d'assignació i distribució de recursos. Grin entén per política lingüística la que té per objecte modificar l'entorn lingüístic de les persones en una direcció eficient i equitativa o justa (*fair*) en termes de costos i beneficis materials, financers o simbòlics. L'eina que proposa es basa en el concepte de diversitat lingüística, que entén com un conjunt d'*elements diferents identificables*. Amb aquesta definició critica conceptes recents que dilueixen la identificació de les llengües com a elements diferenciats, per exemple el de superdiversitat (Vertovec, 2007) i el de *translanguaging* (Jørgensen et al, 2012), perquè considera que perjudiquen la mateixa diversitat que diuen defensar. Conclou que la diversitat lingüística, com a característica crucial de les nostres societats, és un concepte indispensable que cal operativitzar per avaluar decisions específiques de política lingüística. El capítol introdueix algunes línies d'operativització, que relacionen el 'diversitisme' d'una política lingüística amb els seus costos i beneficis, però no hi aprofundeix en detall. Més enllà de la perspectiva interdisciplinària, aquest treball tampoc sembla avançar cap a la dimensió ètica que proposa el títol del llibre.

Weinstock, en el treball més teòric del volum, examina el que anomena ‘simples casos de nombre’ (*mere number cases*), que descriu com aquells en què interaccionen dos grups lingüístics de mida molt diferent, en un context en què no s’identifica una injustícia clara, i en què el simple efecte del nombre de parlants pot incentivar els parlants de la llengua del grup més petit a canviar a la llengua del més gran (p. 179). Es pregunta si, en aquests casos, hi pot haver una justificació en el marc de les democràcies liberals per adoptar polítiques que aturin aquest procés. Després de revisar diversos enfocaments teòrics, conclou que es fa difícil, si no impossible, justificar aquestes mesures dins el liberalisme. Weinstock, que és un reconegut partidari de la intervenció lingüística mínima, clou el capítol assumint que no sap fins a quin punt la situació que planteja es dona en el món real. No deixa de ser sorprenent aquesta afirmació, i més en el context del volum on s’insereix el capítol (malgrat que el text, segons una nota del mateix autor, es basa en una publicació prèvia). Tot i que Weinstock n’és un dels editors, conjuntament amb Peled, la seva és segurament l’aportació més discordant amb el propòsit d’avançar cap a un camp epistèmic comú, perquè no fa cap connexió amb el terreny empíric ni amb la interdisciplinarietat.

Finalment, Ricento –que també aprofita un treball anterior– sí que remarca en el seu capítol la necessitat del treball empíric i interdisciplinari. D’una banda, subratlla que les pràctiques i comportaments lingüístics són molt més complexos del que els teòrics polítics solen assumir. De l’altra, fa notar que disciplines com la sociolingüística o la lingüística aplicada sovint fan servir conceptes poc especificats (ideologia lingüística, comunitat de pràctica, imperialisme lingüístic, poder...) que es beneficiarien de la teoria política, i apunta que sovint fan seleccions esbaixades de les dades empíriques. Tot seguit, aporta elements de la seva recerca sobre l’anglès global i discuteix tres teories que el consideren, o bé una forma d’imperialisme lingüístic (Robert Phillipson), o bé un vehicle per a la mobilitat socioeconòmica (Janina Brutt-Griffler), o bé una llengua franca necessària per aconseguir un *demos* global just (Philippe Van Parijs). Conclou que l’expansió de l’anglès es correlaciona amb la de la globalització econòmica i l’expansió de l’economia del coneixement en un món digitalitzat, i que beneficia de manera desproporcionada *alguns* treballadors en *alguns* sectors de l’economia formal en *algunes* regions riques, però sobretot beneficia les corporacions que contracten aquests treballadors. També conclou que només determinades varietats d’anglès, associades a competències que s’obtenen a través d’una educació d’elit, augmenten la mobilitat socioeconòmica dels individus. I reclama un marc general en què l’anglès s’entengui alhora com un mitjà per a la mobilitat i com un inhibidor del desenvolupament local, especialment en els països poc desenvolupats. Tot i això, la dimensió ètica d’aquesta recerca tampoc es connecta explícitament amb el propòsit del volum que anuncia la introducció.

En conclusió, *Language Ethics* és un recull d’aportacions de gran qualitat científica, escrites per experts de primer nivell internacional, però en el seu conjunt no respon a les expectatives que generen el títol i la introducció.

En la introducció, Yael Peled fa una crida a construir una nova manera d’aproximar-se a les opcions ètiques possibles en les polítiques lingüístiques. Aquesta nova aproximació requereix un camp epistèmic comú entre diverses disciplines, perquè ha de combinar enfocaments teòrics i empírics, normatius i descriptius, universals i particulars, a partir de l’experiència humana de les diferències lingüístiques i morals. Des de les teories de la justícia lingüística s’han posat les bases per avançar en aquesta direcció: per exemple, s’han sistematitzat els valors polítics de les llengües, s’ha posat en evidència que les polítiques de *laisser-faire* no són neutrals, s’ha reconegut la importància de les identifications lingüístiques (superant el liberalisme clàssic) i s’ha aprofundit en les relacions entre la llengua, els drets i deures civils i polítics i les desigualtats socials.² La proposta d’ètica lingüística que fa Peled adopta una perspectiva més complexa i incorpora una dimensió humana preocupada pel benestar (o el *malestar*, o el *dolor*... per utilitzar termes que s’han fet servir en el context català) que susciten les llengües. És una aproximació atractiva, prometedora i necessària, en què cal treballar.

Al llibre *Language Ethics* s’intueix un esforç particular de Yael Peled per fer avançar el camp de recerca en aquesta direcció, per abordar dues necessitats amb què la majoria de teòrics estan d’acord –el reforç de la base empírica i la interdisciplinarietat– i per superar els debats del camp conceptual de la justícia lingüística. Tot i això, el volum no n’evidencia gaires resultats concrets.

² Hi ha contribuït autors com Charles Taylor, Will Kymlicka, Alan Patten, Philippe Van Parijs, Dénise Réaume, Sue Wright, Anna Stilz o Albert Branchadell, entre altres, a més dels que col·laboren en aquest volum.

Diverses raons ho poden explicar. D'una banda, precisament el fet que les aportacions siguin d'investigadors consolidats dificulta l'obertura de mires i la renovació conceptual i metodològica; de fet, els que s'ajusten més a l'objectiu del llibre són també els investigadors més joves. D'altra banda, l'aproximació interdisciplinària que es reclama és un procés complex, que no només requereix un treball *intensiu* com el que es pot fer durant uns dies en un seminari, sinó sobretot un treball *extensiu* que permeti entendre's –en el sentit més literal del terme– i respectar i valorar el coneixement mutu, per poder debatre i reelaborar idees i –com diu la mateixa Peled– pensar sobre com pensem. Aquest procés exigeix un esforç significatiu de totes les parts i des de totes les perspectives: com remarca l'expert Stephen M. Fiore [en un apunt recent](#), el treball interdisciplinari demana canvis actitudinals, de comportament i cognitius que són de llarg recorregut. Finalment, el fet que tots els autors (menys Peled) siguin homes, i que tots tinguin una forta influència de la tradició anglo-saxona, comporta una homogeneïtat que tampoc ajuda a emprendre el debat complex, ric, obert i innovador que es necessita. Un debat que hauria de donar veu a l'expressió de coneixements originats en experiències més diverses de les diferències lingüístiques i morals.

Com he fet en altres ocasions, acabo encoratjant els joves sociolingüistes i teòrics polítics de l'àrea lingüística catalana, que ara ja són uns quants (entre altres Daniel Cetrà, Avel·lí Flors, Marina Massaguer, Sergi Morales, Maria Sabaté, Marc Sanjaume, Montserrat Sendra i Natxo Sorolla) a treballar plegats en aquest sentit. Em consta que ja s'han fet alguns passos incipients. Crec que tenen l'oportunitat, no sols de fer avançar la ciència en una direcció necessària, sinó també de projectar al món una comprensió dels aspectes ètics de les interaccions lingüístiques i les polítiques lingüístiques basada en la rica experiència catalana, que inexplicablement fins ara ha tingut una repercussió menor en aquest camp.

Referències

- Bastardas, Albert. (2005). *Cap a una sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis i Angle Editorial, 71 p.
- Fiore, Stephen M. (2020). [The “ABC’s” of Interdisciplinarity](#). Apunt al blog *Integration and Implementation Insights*, 10 de novembre de 2020.
- Jørgensen, J. Norman et al. (2011). Polylinguaging in Superdiversity. *Diversities*, 13(2), 24-82.
- Morales-Gálvez, Sergi. (2017). [Living together as equals: Linguistic justice and sharing the public sphere in multilingual settings](#). *Ethnicities* 17(5), 646–666.
- Morales-Gálvez, Sergi; Riera-Gil, Elvira. (2019). [Què són polítiques lingüístiques justes? Els paradigmes actuals de la justícia lingüística](#). *Revista d'Estudis Autònoms i Federals – Journal of Self-Government* 30, 25–56.
- Van Parijs, Philippe. (2011). *Linguistic justice for Europe and for the world*. Oxford: Oxford University Press.
- Vertovec, Stephen. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30:6, 1024-1054.